

Розширена анотація

Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці: монографія / науковий редактор Євген Нахлік ; ДУ «Інститут Івана Франка НАН України» ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 608 с. («Франкознавча серія». Випуск 17).

Номінація: україністика.

Ця монографія – перше в українському літературознавстві дослідження, в якому охоплено всю художню прозу Івана Франка з урахуванням сучасних методологічних підходів та новітніх здобутків у царині науки про літературу.

У ній *уперше* запропоновано нову стратегію дослідження художньої творчості (після планіметрії та стереометрії), що ґрунтується на аксонометричному аналітичному підході. Основним у роботі слугує *аксонометричний* (від грецьких слів *ἄξων* – «вісь» та *μετρέω* – «міряти») метод (підхід), який дає змогу збагнути потенційну перспективу, приховану в конкретному творі, котра реалізується при написанні наступних творів. Прозову спадщину письменника досліджено в розвитку – від найраніших гімназійних спроб до другої редакції роману «Петрії й Довбушуки» (1913), останнього прозового твору; встановлено, що еволюція Франкової прози – не прямий і поступальний процес, а складний рух із багатьма відступами, поверненнями, «скоками», котрі детермінуються логікою творчих потреб, уподобань, настроїв, пошуків письменника, тобто контекстом індивідуальної психології творчості. У праці створено нову систему класифікації прозових творів Франка, котра базується на проблемно-тематичному, образно-персонажному та жанровому підходах. Усього виокремлено вісім циклів: історичний, цикл творів із життя й діяльності представників різних верств та станів суспільства (у ньому – бориславський, «професійний», селянський, тюремний, інтелігентський, шляхетський субцикли, а також

група творів з інтегральною темою межисоціальних та міжнаціональних стосунків), «виховний», любовний, авторефлексійний, «казковий», філософсько-притчевий та сатиричний.

Монографія пропонує нову схему періодизації Франкової прози з огляду на ідейно-естетичні погляди письменника, домінування стилістичних ознак (готики, романтизму, натуралізму, модернізму), контекст іманентних розвиткові української літератури сенсів та значень. За домінантними стильовими ознаками, яскраво виявленими у певних часових межах, прозову творчість письменника поділено на три відтинки: 1) *період «молодечого романтизму» та початків позитивізму (1871–1876)*; 2) *період «наукового та ідеального реалізму» (1877–1900)*; 3) *період модерністичних тенденцій (1901–1913)*.

У роботі доведено, що творчість Франка, зокрема прозова, мала значну популярність серед іншомовних (польських, чеських, словацьких, німецьких, угорських, російських) критиків, перекладачів і звичайних читачів; уведено в науковий обіг багато незнаних джерельних матеріалів (епістолярних, спогадових), котрі по-новому висвітлюють генезу образів, рецепцію творів, обставини їх написання та видавничу історію (листи Л. Драгоманової, О. Озаркевич, К. Попович, П. Хмельовського, К. Чапельського, Ф. Щенсного-Дашинського та ін., спогади Б. Барвінського, З. Флюнта й інших); встановлено генезу сюжетів («Петрії і Добошуки», «Ліси і пасовиська», «Доктор Бессервіссер», «Історія кожуха»), образів (Хоми і Семена, «Два приятелі»; ріпника Гриня, «На роботі»; Темери, Бовдура, «На дні»; Олі і Володка, «Вільгельм Телль»; Панталахи та полуйки з однойменних творів; сина Остапа, «Син Остапа»), сюжетних («Вугляр», «Хлопська комісія» тощо) і лінгвальних форм («Грицева шкільна наука»); в активний науковий обіг уведено відомості про задумані, але не написані прозові твори Франка: оповідання «Піскарський кінь», повість «Андрусь Басараб», збірку «Над Черемошем»; оприявлено малознані або й зовсім не

відомі рецензії та відгуки на Франкові твори, зосібна польською, чеською та німецькою мовами.

Прозові художні твори Франко писав трьома мовами: українською, польською та німецькою. У праці здійснено загальний огляд прозових збірок та видань окремих творів Івана Франка. Окреслено основні чинники становлення й формування творчої особистості, здійснено періодизацію прозової творчості. Розглянуто й проаналізовано твори «молодечого романтизму» та початків позитивізму (найраніші проби, роман «Петрії і Добощуки», оповідання з народного життя. Виявлено художньо-естетичні особливості творів періоду «наукового» та «ідеального реалізму»: збірок «Борислав», «Рутенці», повісти «*Voia constrictor*», оповідань та образків про дітей, повістки «На дні», роману «Борислав сміється», простежено спорідненість Франкової концепції «наукового реалізму» та естетики натуралізму. З'ясовано специфіку створення історичного колориту (повість «Захар Беркут») та оповідань і новел із сучасної письменникові дійсності (збірка «Галицькі образки», оповідання «Довбанюк», «Домашній промисл», «До світла!» та ін., повістки «Яць Зелепуга», «Панталаха», «Маніпулянтка»), музично-малярської новели («Вільгельм Телль»), творів із колізією двійництва та символічною психобіографією («Поєдинок», «Рубач»), химерних оповідань «Як пан собі біди шукав» та «Як Русин товкся по тім світі», трилогії на тему міжконфесійних стосунків. Зазначено, що збірка «В поті чола» є своєрідним проміжним підсумком Франкової творчості й проаналізовано її оцінки в тогочасній критиці; на поетикальному рівні розглянуто інтелектуальний роман «Не спитавши броду», вказано на новаторство знакових романів із життя інтелігенції «*Lelum i Polelum*» та «Перехресні стежки»; звернено увагу на майстерність письменника в царинах літературної казки, скандально-сенсаційних творів «*Dla ogniska domowego*», «Основи суспільности», малої прози 1890-х років. Відзначено, що своїми оповіданнями, новелами, притчами, образками, етюдами, мемуарними творами, повістями, романами («Хмельницький і ворожбит», «Батьківщина»,

«Терен у нозі», «Як Юра Шикманюк брів Черемош», «Неначе сон», «Син Остапа», «У кузні», «У столярні», «Під оборогом», «Дріада», «Сойчине крило», «Великий шум» та ін.) Франко долучився до створення яскравої й різнобарвної картини українського модернізму кінця XIX – початку XX ст., зокрема таких його течій, як імпресіонізм, експресіонізм, символізм, декаданс, сюрреалізм. Для творчості Франка того часу характерні звернення до філософських проблем співіснування у світі Добра і Зла, тео- й антроподицеї, ліризація епічних творів, еротизм, містицизм, глибинний психологізм. Вказано й на те, що зрілий письменник часто переписував свої ранні твори, змінюючи сюжет та композицію, концепції персонажів, зміщуючи художньо-естетичні акценти. При цьому наголошувалося на рецепції творів у прижиттєвій критиці.

Іван Франко – той письменник, котрий разом із М. Коцюбинським, В. Стефаником, Марком Черемшиною, Л. Мартовичем, Ольгою Кобилянською, Наталією Кобринською, М. Яцковим, О. Авдіковичем та багатьма іншими спричинився до процесів оновлення української літератури.

У монографії підсумовано, що проза Івана Франка з огляду на обсяг, тематику, проблематику, інкорпоровані в ній культурні коди та сенси, формально-змістові показники – епохальне явище в історії українського та світового мистецтва. Аксонометричний підхід до аналізу текстів дає підстави стверджувати, що Франко – письменник-новатор (причому не лише в контексті українського письменства) у царинах літературного змісту й форми, у використанні тем, мотивів і сюжетів, з-поза яких випрозорюються новітні ідеї, що мають безпосередній зв'язок із національними, соціально-політичними, економічними потребами й запитами тогочасної й сучасної України. Цілком органічною в екстракті Франкових ідей та ідеалів виглядає національна, точніше націє- та державотворча, перспектива. Уселюдський поступ не мислився письменникові без індивідуальної свободи особистості, без поваги до її елементарних людських прав. Адже не випадково навіть у душах zdeгpадованих постатей, що їх він сміливо вводив у

свої художні тексти, завжди знаходилося місце для хоч крихітки людяности. Любов до людини, насамперед безправної та утисненої, є провідною мегаїдеєю Франкової творчости, зокрема й прозової. Майстер художнього слова, тонкий знавець людської психіки і психології й при цьому прискіпливий аналітик, котрий умів зануритися у найглибші схрони людського «я», митець, який спромігся добачити і запропонувати читачеві широку амплітуду інтерперсональних, межисоціальних та міжнаціональних стосунків, – усе це також риси універсального творчого таланту І. Франка. Таланту, котрий умів поєднати влучні спостереження за довколишньою дійсністю з умовністю й фантастикою, творчо опрацювати книжні та сновізійні сюжети, епізоди з реального й трансцендентного буття. Таланту деміурга, який із атомів видимого і невидимого для пересічного ока всесвіту творив багатий і ошатний художній світ, де «для грядущих поколінь» виблискуватимуть його романи й повісті, повістки, оповідання, новели (зокрема музичні та малярські), образки, нариси, казки, фрагментарні твори.

Проза Івана Франка є тією художньою логосферою, котра сильно ферментувала подальший розвиток українського літературного процесу, стимулювала пошук нових художньо-естетичних вирішень.

Книжка стане в пригоді літературознавцям, історикам, культурологам, філософам; викладачам, учителям, студентам, аспірантам – усім, кому цікава постать Івана Франка та його творчий доробок.